

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ КОРЕКЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І
ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ЛОГОПЕДІЇ І СПЕЦІАЛЬНИХ МЕТОДИК

ДИПЛОМНА РОБОТА

**ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМ
ІНТЕЛЕКТУ ТА РОЗЛАДОМ СПЕКТРУ АУТИЗМУ В УМОВАХ
ІНКЛЮЗІЇ**

**Студентки групи Kor12-M19z
спеціальності «Спеціальна освіта Логопедія.»**

Куц Ірини Степанівни

**Науковий керівник:
кандидат психологічних наук,
професор
Гаврилова Н.С.**

Кам'янець-Подільський, 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ I. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ПРОБЛЕМИ КОРЕКЦІЇ СИСТЕМНИХ ПОРУШЕНЬ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ.....	9
1.1.Клініко-психолого-педагогічна характеристика дітей дошкільного віку із особливими освітніми потребами	9
1.2.Особливості організації психолого-педагогічного супроводу в умовах інклюзивного навчання.....	19
1.3. Особливості розвитку мовлення у дітей з порушеннями інтелекту розладом спектру аутизму.....	28
Висновки до першого розділу	38
РОЗДІЛ II.ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	40
2.1. Обґрунтування методики формування мовлення у дітей з порушеннями розумового розвитку та розладами спектру аутизму.....	40
2.2. Характеристика методики діагностики та формування мовлення у дошкільнят з порушеннями інтелекту на логопедичних заняттях.....	43
2.3. Особливості розвитку мовлення у дітей дошкільного віку з порушеннями інтелекту помірного ступеня та комбінованим порушенням.....	50
2.4. Характеристика процесу корекції порушень мовлення у дошкільнят з порушеннями інтелекту та розладом спектру аутизму.....	57
Висновки до другого розділу.....	66
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72

ВСТУП

Інклюзивна освіта, яка інтенсивно входить у практику сучасного закладу освіти, ставить перед ним та усім педагогічним корпусом (у тому числі і вищих навчальних закладів) багато складних питань і нових завдань, які потрібно вирішувати як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Аналіз зарубіжної та вітчизняної практики впровадження інклюзії в освітній процес дав можливість виокремити праці вчених, які зробили найбільший внесок у розробку теоретико-методичних основ дошкільної інклюзивної освіти (Д. Демплер, І. Дмитрієва, А. Колупаєва, Т. Лорман, С. Миронова, Н. Назарова, В. Тищенко, Т. Скрипник та ін.).

Класичні підходи у дослідження лексичного та граматичного боків мовлення дітей з особливими освітніми потребами, їх структури, функцій на сучасному етапі були започатковані: Л.С. Виготським, Н.І. Жинкіним, Ж. Піаже, О. Лурією, О. Леонтьєвим та іншими ще у ХХ ст.. На сучасному етапі їх поглиблено було вивчено багатьма науковцями: О. Мілевською, Є. Соботович, В. Тищенком, Л. Трофименко, О. Ткач та іншими.

Порушення розвитку мовленнєвої діяльності істотно позначається на стані розвитку інших психічних процесів, як і навпаки, механізми порушення мовленнєвої та загальної психічної діяльності у різних категорій дітей були предметом дослідження багатьох науковців: Н. Гаврилової, Є. Соботович, В. Тарасун – виявлено вплив порушення процесів і функцій пізнавальної діяльності на стан розвитку мовлення у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення (надалі ТПМ); Л. Андрусишеною, Є. Мастюковою визначено окремі залежності між станом розвитку мовлення та розвитком інших процесів пізнавальної діяльності у дошкільників з ТПМ; В. Тищенко, Є. Соботович вивчено вплив порушень розумової діяльності на становлення мовленнєвих операцій у дошкільників з порушеннями інтелекту, особливості розвитку мовлення у дошкільників з роладами спектру аутизму були

предметом дослідження К. Островської, Т. Скрипник, Д. Шульженко тощо.

Обрана нами тема наукового дослідження: **“Корекція загального недорозвинення мовлення у дошкільників з порушенням інтелекту та розладом спектру аутизму в умовах інклюзії”** залишається достатньо важливою з огляду на аспекти розвитку індивіда в цілому. Повноцінний розвиток особистості дошкільника неможливий без достатнього стану сформованості мовлення, що в подальшому становитиме підґрунтя для ефективної соціалізаційного у школі, в колективі однолітків тощо, а також забезпечить нові перспективи у формуванні інтелектуальної сфери. Зазначену проблему ми вважаємо також актуальною на сучасному етапі оскільки в умовах інклюзивного навчання змінюються самі підходи, щодо організації і проведення корекційного навчання з метою не тільки формування мовлення як засобу засвоєння знань, а, в першу чергу, як засобу спілкування з оточуючими.

Мета дослідження: на підставі вивчення актуального стану розвитку мовлення та навиків спілкування у дітей дошкільного віку з порушенням інтелекту та розладом спектру аутизму визначення особливостей формування у них засобів невербальної та вербальної комунікації та первинного словника на логопедичних заняттях в умовах інклюзії.

Об’єктом нашого дослідження виступив процес формування мовлення та спілкування у дітей дошкільного віку з порушенням інтелекту та розладом спектру аутизму.

Предмет дослідження особливості формування мовлення та спілкування у дітей з порушенням інтелекту та розладом спектру аутизму в закладі дошкільної освіти в умовах інклюзії.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретико-методичний аналіз проблеми організації процесу інклюзії дітей з особливими освітніми потребами в закладі дошкільної освіти.
2. Визначити та охарактеризувати особливості розвитку мовлення та

навиків спілкування у дошкільників з порушенням інтелекту та розладом спектру аутизму.

3. Охарактеризувати особливості формування мовлення та навиків спілкування у дошкільників з порушенням інтелекту та розладом спектру аутизму на першому етапі проведення логопедичної роботи.

Методи дослідження: теоретичний аналіз наукових та методичних джерел, спостереження з застосуванням спеціально розробленої таблиці, формуючий експеримент, кількісний і якісний аналіз результатів дослідження.

Теоретичне значення: охарактеризовано особливості організації інклюзивного навчання в умовах закладу дошкільної освіти, роль логопеда у цьому процесі та завдання логопедичної роботи; визначено особливості розвитку мовлення у дошкільників з порушенням інтелекту та розладом спектру аутизму, особливості логопедичної роботи з метою інтенсифікації мовленнєвої активності та формування навиків вербального і невербального спілкування в умовах інклюзії.

Практичне значення: сформована таблиця спостереження з метою визначення стану розвитку у дітей мовлення та навиків спілкування може застосовуватися при вивченні маленьких дітей (до двох років) і старших з різними нозологіями; визначені нами особливості формування мовлення та навиків спілкування у дошкільнят з комбінованим порушенням (порушенням інтелекту та розладом спектру аутизму) можуть враховувати при проведенні спеціального навчання логопеди, психологи, вихователі закладів дошкільної освіти та батьки цих дітей.

Наше дослідження носило лабораторний характер і проводилося на базі закладу дошкільної освіти №36 міста Хмельницький. Доекспериментальної групи входило 14 дітей з порушенням інтелекту та розладом спектру аутизму

Структура та обсяг дипломної роботи: дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел, який містить 65 найменувань і додатків.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного науково-теоретичного дослідження встановлено, незважаючи на те, що процес формування мовлення у дітей з порушенням інтелекту та розладом спектру аутизму повторює закономірності опанування ними дітьми з нормотиповим розвитком, при цьому відставання його є дуже значним. Визначено низьку межу потенційних можливостей засвоєння мовлення та навиків спілкування цими дітьми (на рівні можливостей дітей дошкільного віку) та необхідність створення спеціальних умов для їх навчання.

Виявлено, що навчання дошкільнят з порушенням інтелекту та розладом спектру аутизму в умовах інклюзії передбачає участь команди в цьому процесі. Логопед в такій команді виконує функції проведення заходів з передмовленневої стимуляції, індивідуальних та групових занять з метою формування у дітей мовлення, надання консультацій членам команди та батькам з метою координації спільних заходів, що сприятимуть ефективному розвитку мовлення у дитини. При цьому особливості формування мовлення у цієї категорії дітей в умовах інклюзії, можна стверджувати, що були вивчені недостатньо повно.

Обґрунтовано та складено методикувизначення рівня розвитку мовлення та навички спілкування у дошкільнят з порушенням інтелекту та розладом спектру аутизму з використанням психологічного та педагогічного підходу. При застосуванні спостереження як основного методу дослідження було визначено особливості мовлення у дошкільнят в режимних, ігрових ситуаціях та у процесі здійснення навчальної діяльності. Результати отримані при цьому вносили у спеціально розроблену таблицю відповідно до змісту виділених параметрів: готовність дитини до встановлення контакту з оточуючими та розвитку комунікативної функції мовлення; розуміння первинних жестів необхідних для формування навиків самообслуговування; наявність у спілкуванні жестів; розуміння значення слів, що позначають назву

предметів; розуміння значення слів, що позначають дію предмета; наявність в мовленні звукокомплексів, що забезпечують спілкування з дорослими.

На констатувальному етапі дослідження були обґрунтовані та охарактеризовані *рівні* (*достатній, середній, низький, дуже низький*) сформованості мовлення та навичок спілкування, що врахували вікові особливості розвитку дітей з нормотиповим розвитком до 2-ох – 2,5 років.

Дуже низького рівня розвитку мовлення та навиків спілкування у досліджуваних дошкільнят виявлено не було.

Низький рівень виявлений у 28,5% експериментальної групи характеризується наявністю часткової готовності до опанування навиками спілкування: лише в окремих випадках зосередженістю на дорослих та дітях з оточення; розуміння та застосування у спілкуванні лише частини жестів, розуміння лише частини слів, що позначали назви та дії предметів. В цілому розуміння жестів та слів було недостатнім для забезпечення самообслуговування та спілкування у побуті. Звуконаслідування при цьому сформованим ще не було.

Середній рівень виявлений у 28,5% експериментальної групи характеризувався наявністю жестового спілкування, яке переважало над усним мовленням в якому були уже присутні перші звукокомплекси. Пасивний словник дієслів та іменників, що застосовуються в побуті був непропорційно та недостатньо повно сформованим. При цьому кількість слів, що позначали дію предмету переважали над словами, що позначали назви предмету.

Достатній рівень, що виявлений у 43% експериментальної групи дозволяв їм перейти на наступний етап опанування повноцінним словником. Спілкування дітей з оточуючими при цьому було достатнім і у ньому уже почали переважати слова над жестами.

Визначено, що діти з порушенням інтелекту та розладом спектру аутизму на наступний початковий етап формування повноцінних вербальних засобів комунікації переходять лише у віці 7-8 років, у віці 6-7 років у них

спостерігався середній рівень розвитку мовлення та навиків спілкування, а у віці 3,5 – 5 років у цієї категорії дошкільників він був низьким.

На підставі розуміння особливостей розвитку мовлення та навиків спілкування у дошкільників з порушенням інтелекту та розладом спектру аутизму було визначено етапи, напрямки, прийоми та методи, вправи та завдання, режим проведення логопедичної роботи на першому етапі в умовах інклюзії.

В результаті проведеного навчання було визначено, що поява усного мовлення у цих дошкільників відбувається в послідовності появи перших вокалізацій без чіткої артикуляції фонем; вміння імітувати голосні звуки та склади із артикуляційно найпростішими приголосними; вимови коротких слів.

Виявлено, що діти чинять особливо значний спротив при переході на кожен наступний етап роботи, оскільки нова інформація тривожила їх. Але в процесі проведення навчання, в міру її засвоєння, починають застосовувати нові знання із задоволенням, особливо якщо вони дозволяють їм порозумітися з оточуючими, забезпечити власні потреби.

Наше дослідження не є вичерпним і може бути продовженим з метою конкретизації змісту проведення логопедичної роботи з дітьми з порушенням інтелекту та розладом спектру аутизму як на першому так і на наступних етапах формування мовлення та навиків спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Августова Р. В начале было слово / Р. Августова. – М. : Изд-во «Этерна», 2014. – 384 с. Августова Р. Говори! Ты это можешь! / Р. Августова. – М. : Изд-во «Этерна», 2015. – 368 с.
2. Антонова, Д. І.//Формування емоційної прихильності дитини з аутизмом до матері в процесі холдинг - терапії // І. Д. Антонова // Дефектологія // 2010// N 2//С. 3-14
3. Аппе Фр.//Введення в психологічну теорію аутизму//М/:Теревинф//2006
4. Аршатская, О. С.//Психологічна допомога дитині раннього віку при формується дитячому аутизмі //О. С. Аршатская //Дефектологія//2009// N 2
5. Базима Н. Формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.13. Київ, 2014. 21 с.
6. Базыма Н. Структурирование коррекционного воздействия в работе с детьми с РАС.
7. Базима, Н. (2012). Проблема мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями. Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки), 4, с. 14-19.
8. Баенская, О.Р.//Особливості раннього афективного розвитку аутичного дитини у віці від 0 до 1,5 років // Є.Р. Баенская //Альманах ІКП РАО.// 2001.// №3.// С. 38 - 56.
9. Базиман Н.В.//Значення музикотерапії для розвитку мовлення у дітей з аутистичними порушеннями //Н.В.Базиман, О.В.Мороз //Журнал «Логопедія» //№3 //2013 //С.3-8
10. БазимаН.В.//Особливості протікання етапів мовленнєвої діяльності у дітей з аутистичними порушеннями//Н.В.Базима // Актуальні питання корекційної освіти Вип.3,//2012//С.290-297
11. БазимаН.В.//До проблем обстеження стану мовленнєвого розвитку у

дітей з аутистичними порушеннями //Н.В.Базима //Журнал «Логопедія»
//№1//2011//С. 5-10

12. Башина, В. (1999). Аутизм в детстве. М.: Медицина. 236 с.

13. Бережна, Н. Ф.// Використання пісочниці в корекції емоційно -
вольовий і соціальної сфер дитячого раннього і молодшого дошкільного віку //
Н. Ф. Бережна // Дошкільна педагогіка.// 2007.// N 1. // С. 50-52

14. Брагінський, В. Поворот до реальності // В. Брагінський. // Здоров'я
дітей: дод. до газ. «Перше сент»//2010//Июнь//С. 8-9.

15. Богдашина О. Аутизм: определение и диагностика. Донецк : Лебедь,
1999.

16. Владимірова, Н.// Чи не від світу цього// Н. Владимірова // Сім'я і
Школа. //2009//N9//С. 10-11.

17. Волосовець, Т. В. //Формування комунікативних навичок у дітей з
дитячим аутизмом // Т. В. Волосовець, А. В. Хаустов // Логопедія//2005//N1//С.
70-74. 87

18. Воробей О.//Місце дитини-аутиста в сучасному Українському
суспільстві // О.Воробей, Р.Бобир // Етнічна історія народів Європи.
//Вип.№37//2012//С.79-82

19. Галкіна, Т. Е. //Роль соціальної роботи з дітьми з раннім дитячим
аутизмом // Т. Е. Галкіна, Є. В. Малихіна // вітчизняний журнал соціальної
роботи.//2002// N2//С. 96-100.

20. Гринспен С. На ты с аутизмом. Использование методики Floortime
для развития отношений, общения и мышления / С. Гринспен, С. Уидер. – М. :
Изд-во «Теревинф», 2017. – 512 с.

21. Гілберт, К. Аутизм.//Медичне і педагогічний вплив: кн. для
педагогівдефектологів // К. Гілберт, Т. Пітерс//М. : ВЛАДОС//2005//С. 144.
(Корекційна педагогіка).

22. Гречанина Е.Я.//Аутизм. Генетические и эпигенетические
проблемы// Е.Я.Гречанина // ScientificjournaloftheUkraine//No2
(3)//2013//С.29-48

23. Григорян, О. О.//Педагогічна обстеження дітей молодшого шкільного віку з синдромом дитячого аутизму // О. О. Григорян, Е. Л. Агафонова // Корекційна педагогіка.//2005//N4//С. 34-46.
24. Дитячий аутизм: Хрестоматія//Учеб. посібник // Упоряд. Л. М. Шініцина// СПб. : Дидактика Плюс//2001//С. 361-365.
25. Додзіна, О. Б.//Психологічні характеристики мовного розвитку дітей з аутизмом // О. Б. Додзіна // Дефектологія.//2008//№6//С. 44-52.
26. Іванов, Е. С.//Психолого-медико-педагогічна корекція дітей з срассторойствами аутичного спектру // Є. С. Іванов, Л. Н. Дем'янчук, Р. В. Дем'янчук // Управління школою: дод. до газ. «Перше сент.»// 2003//Апр. (N15)//С. 7-10.
27. Єжова Т. Є. Альтернативна комунікація як засіб соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями життєдіяльності / Т. Є. Єжова // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : зб. наук. Праць. – 2011. – Вип.10 (8). – С. 77-84.
28. Конопляста, С., Косинкіна, Ю. (2013). До проблеми мовленнєвої активності дітей дошкільного віку з аутистичними проявами. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Вип. 24, с. 134-137.
29. Костін, І. А.//Клуб підлітків і дорослих з наслідками раннього аутизму // І. А. Костін // Дефектологія//2009//N 4//С. 63-70.
30. Костін, І. А.//Ускладнення картини світу - напрямок психологічної допомоги аутичним підліткам // І. А. Костін // Виховання і навчання дітей з порушеннями розвитку//2010//N3// С. 3-9
31. Кузьміна, М. Якщо дитина завис // М. Кузьміна // Народна освіта//2002// N 1//С. 114-119. 88
32. Куценко Т. О. Використання допоміжної альтернативної комунікації при навчанні дітей з розладами аутичного спектра / Т. О. Куценко // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. – 2013. – Вип. 4 (2). – С. 209-218.

33. Лаврентьєва, Н. Б. //Педагогічна діагностика дітей з аутизмом // Н. Б. Лаврентьєва // Дефектологія//2003//N2//С. 88-93.
34. Ліблінг, М. М.// Підготовка до навчання дітей з раннім дитячим аутизмом // М. М. Ліблінг // Дефектологія//2007//N4.// 80-86.
35. Маруненко А. Синдром органічного аутизму у дітей з затримкою психічного розвитку. Практична психологія та соціальна робота. 2009. № 6. С. 78–80.
36. Меш, Е. //Дитяча патопсихологія Порушення психіки дитини // Е. Меш, Д. Вольф//3-е изд.,//Міжнар. СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК;//М.: ОЛМА-ПРЕСС,// 2003//С. 430-511.
37. Нікольська, О. //Про аутизм // О. Нікольська, Є. Баенская, М. Ліблінг // Шкільний психолог: Прил. до газ. «Перше сент»//2004//Лист. (N 43).
38. Нікольська, О. С.//Дитина з аутизмом. Шляхи допомоги//О. С. Нікольська, Є. Р. Баенская, М. М. Ліблінг//3-е изд //М.: Теревинф//2005
39. Нуриева Л. Г. Развитие речи у аутичных детей. Методическое пособие и наглядные материалы / Л. Г. Нуриева. – М. : Изд-во «Теревинф», 2006. – 112 с.
40. Островська К. Засади комплексної психологопедагогічної допомоги дітям з аутизмом : монографія. Львів : Тріада-плюс, 2012. 520 с.
41. Павалакі, І. Ф. //Проблеми навчання дітей з РДА // І. Ф. Павалакі // Психотерапія//2007//N7// С. 42-45
42. Пітерс, Т. //Аутизм. Від теоретичного розуміння до педагогічного впливу//Кн. Для педагогів-дефектологів // І. Пітерс.//М. : ВЛАДОС//2003//С. 230-238.
43. Романчук О. Розлади спектра аутизму в запитаннях та відповідях. Львів : Колесо, 2009. 168 с. ІННОВАЦІЙНА ПЕДАГОГІКА 62 Випуск 10. Т. 1. 2019.
44. Рождественська, М. (2002). Синдром органічного аутизму у дітей із затримкою психічного розвитку. Дефектологія, 2, с. 46-49.

45. Синьов В. Мультидисциплінарний (медикопсихолого-педагогічний) характер діагностики і корекції розвитку особистості при порушеннях процесу соціалізації. Психолого-педагогічні засади розвитку особистості в освітньому просторі : матеріали Методологічного семінару АПН України, 19 березня 2008 р. Київ, 2008. С. 527–532.

46. Синьов В., Шульженко Д. Особливості умови соціалізації дітей з аутистичними порушеннями. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : збірник наукових праць. Київ, 2012. № 21. С. 251–256.

47. Скрипник Т. Феноменологія аутизму. Київ : Фенікс, 2010. 388 с.

48. Солодчук, С. (2007). Комунікативна взаємодія як соціально-психологічний феномен Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Вип. 38. Рівне: РДГУ, с. 152-155.

49. Спеціальна педагогіка : понятійно-термінологічний словник / за ред. В. Бондаря. Луганськ : Альма-матер, 2003. 436с.

50. Тарасун В. Аутологія : монографія. Київ : МП «Леся», 2014. 580 с.

51. Тарасун В., Хворова Г. Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом : навчальний посібник для вищих навчальних закладів / за наук. ред. В. Тарасун. Київ : Науковий світ, 2004. 103 с.

52. Фрост Л. Система альтернативної комунікації с помощью карточек (PECS). Руководство для педагогов / Л. Фрост, Э. Бонди. – М. : Изд-во «Теревинф», 2011. – 416с.

53. Чеснокова, Л. та Золотарьова, О. (2017) Заняття з логоритміки для дітей із вадами мовлення. Харків: Основа. 160 с

54. Чуприков А., Хворова Г. Розлади спектра аутизму: медична та психолого-педагогічна допомога. Львів, 2012с. . 184

55. Шульженко Д. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей : монографія. Київ, 2009. 385 с.

56. Шульженко Д. Аутизм – не вирок. Львів : Кальварія, 2010. 224 с. 16.
Шульженко Д., Андреева Н. Корекційний розвиток аутичної дитини : книга

для батьків та педагогів. Київ, 2011. 344 с.

57. Шульженко, Д. (2009). Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей. К.: Слово. 381 с. Питерс, Т. (2003). Аутизм: от теоретического понимания к педагогическому воздействию. М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС. 240 с.

58. Baghdadli A., Gonnier V., Aussilloux C. Review of psychopharmacological treatments in adolescents and adults with autistic disorders [in French] // *Encephale*. – 2002. – V. 28. – P. 248-254.

59. Brereton A., Tonge B. Autism and related disorders // *Section of Psychiatry of Mental Retardation, World Psychiatric Association*. – 2002. – P. 1-24.

60. Bowen, C. N., Shillingsburg, M.A., & Carr, J.E. (2012). The effects of the question «What do you want?» on mand training outcomes of children with autism. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 45(4), 833–838.

61. Colón, C. L., Ahearn, W. H., Clark, K. M., & Masalsky, J. (2012). The effects of verbal operant training and response interruption and ISSN 2226- 4078 (print). ISSN 2410- 3527 (online). *Психологія і особистість*. 2018. № 2 (14) 179 redirection on appropriate and inappropriate vocalizations. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 45(1), 107–120.

62. Eaves et al. Screening for autism: Agreement with diagnosis // *Autism*. – 2006. – V. 10, N. 3- P. 229-242. 35. Baird G., Charman T., Baron-Cohen S. et al. A screening instrument for autism at 18 months of age: a 6-year follow-up study // *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*. – 2000. – V. 39 – P. 694-702.

63. Finn, H. E., Miguel, C. F., & Ahearn W. H. (2012). The emergence of untrained mands and tacts in children with autism. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 45(2), 265–280. Fuchtman, R., & Paden, A. (2012). A comparison of intraverbal training procedures for children with autism. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 45(1), 155–160.

64. Marchese, N. V., Carr, J. E., LeBlanc, L. A., Rosati, T. C., & Conroy, S.A. (2012). The effects of the question «What is this?» on tact-training outcomes of children with autism. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 45(3), 539–547.

65. World Psychiatric Association Task Force. The usefulness of the secondgeneration antipsychotic medications // *Curr Opin Psychiatry*. – 2002. – V. 15, Suppl 1. – P. 7-16.